

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

КОЗОРИЗ ОКСАНА ОЛЕГІВНА

УДК 351.74:94(477.8+438)

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ
ПОЛЬЩА (1921–1939)**

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних та правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
КОБИЛЕЦЬКИЙ Микола Мар'янович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри адміністративного
та фінансового права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЗАХАРЧЕНКО Петро Павлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії права і держави

кандидат юридичних наук, доцент
РУДИЙ Назар Ярославович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

Захист відбудеться «6» грудня 2018 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів вул. Січових Стрільців, 14, зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано «31» жовтня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. О. Семків

Актуальність теми: Концепції, стратегія і тактика правових реформ сучасної Української держави повинні базуватися на об'єктивному науковому переосмисленні її пройденого в минулому державотворчого процесу. Зокрема, впродовж останніх років зростає інтерес до історії державно-правових інститутів Польщі – стратегічного партнера України, з якою ми маємо тисячолітню історію, сповнену як співпраці та взаємодопомоги, так і конкуренції і протистоянь. Формування та стабільність українсько-польських відносин неможливі без вивчення їх історичних закономірностей, що потребують глибокого наукового аналізу та формування відповідних висновків.

Разом з тим значний інтерес викликає історія реформування правоохоронних органів України, зокрема поліції. У цьому аспекті цінний досвід може надати дослідження діяльності поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща в період з 1921 до 1939 року. Варто наголосити на тому, що оцінка практики діяльності польської державної поліції у зазначений період не може бути однозначною, адже поруч з безумовно негативними фактами згаданий досвід був для того часу відносно новим, тому містить цікаві аспекти, які можуть бути враховані для реформування сучасної поліції в Україні. Водночас науковий принцип об'єктивності вимагає збалансованого дослідження як негативних, так і позитивних сторін формування та функціонування польської державної поліції на західноукраїнських землях в складі Республіки Польща. Саме ці міркування, а також відсутність спеціального наукового дослідження цієї теми зумовили її вибір та визначили актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в межах науково-дослідної теми кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Характерні риси розвитку державності, права та політико-правової думки в Україні та зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 01112U003267).

Метою дослідження є поглиблення історико-правових знань про створення, становлення і розвиток поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939), а також про особливості діяльності поліції, її місце та роль у цьому регіоні.

Відповідно до поставленої мети дослідження спрямоване на вирішення таких завдань:

- охарактеризувати політико-правові передумови виникнення, становлення та розвитку інституту поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939 рр.);

- з'ясувати основні періоди становлення і розвитку поліційної системи Республіки Польщі на західноукраїнських землях та визначити їх межі;

- проаналізувати становлення єдиної загальнодержавної нормативно-правової бази з питань організації та діяльності польської державної поліції у міжвоєнний період;

- визначити місце та роль поліції на західноукраїнських землях у системі державних органів Республіки Польща (1921–1939 рр.);

- встановити особливості структурної організації поліції на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, її реорганізації та ліквідації підрозділів;

- встановити функції та повноваження поліційних органів Республіки Польща на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.);

- визначити та охарактеризувати особливості діяльності польської політичної (таємної) поліції на західноукраїнських землях у міжвоєнний період за умов зростання національно-визвольного та комуністичного рухів;

- охарактеризувати повноваження і методи роботи поліційних органів у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів відповідно до кримінально-процесуального законодавства Республіки Польща;

- визначити правовий статус працівників польської державної поліції на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.);

- узагальнити й оцінити історико-правовий досвід організації та діяльності органів поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939 рр).

Об'єктом дослідження є суспільно-правові відносини щодо здійснення поліцейських функцій на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939 рр.).

Предметом дослідження є особливості організації та діяльності органів поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.).

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, принципів наукового пізнання та дослідницьких підходів, які застосовувалися на емпіричному, теоретичному і практичному рівнях. Зокрема, дисертаційне дослідження базується на принципах: історизму, системності, функціональності, об'єктивності, всебічності дослідження, плюралізму. Методи дослідження визначено з урахуванням його мети та завдань, змісту об'єкта і предмета. В основу дисертаційної роботи покладено діалектичний метод, за допомогою якого виявлялися закономірності, динаміка, особливості становлення та подальшої діяльності польської поліції на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.). Серед загальнонаукових методів в дослідженні застосовано: історичний, системний, соціологічний, статистичний, герменевтичний. Із спеціально-наукових методів дослідження було використано: порівняльно-правовий, історико-правовий, герменевтико-правовий, соціологічно-правовий метод.

Систему й особливості застосування методів цього історико-правового дослідження проаналізовано в підрозділі 1.3.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним спеціальним науковим дослідженням організації та діяльності поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). У результаті проведеного дослідження

сформульовано основні положення і висновки, яким притаманні елементи наукової новизни:

уперше:

- з'ясовано, що становлення та розвиток поліційної системи Республіки Польщі відбувалась у два етапи. Перший етап (1918–1921 рр.) характеризується утворенням локальних поліційних органів та уніфікацією їх у нову єдину для всієї Республіки Польща правоохоронну систему. Другий етап (1921–1939 рр.) – оптимізація структурної організації поліції, перетворення її на мілітаризований правоохоронний державний орган;

- здійснено класифікацію поліційних органів Республіки Польща за наступними критеріями: 1) за територіальною організацією (окружне (пізніше воєводське) командування поліції; повітове командування поліції; комісаріати; дільниці 2) за напрямками діяльності та виконуваними функціями (загальна, кримінальна та політична). Структурно поліційні органи були інтегровані до органів виконавчої влади Республіки Польща, крім цього вони виконували окремі вказівки суддів, прокурорів та органів місцевого самоврядування (до 1928 р.);

- з'ясовано, що поліція визначалась організацією, головним завданням якої було підтримання публічного порядку, громадської безпеки та спокою. На підставі аналізу змісту повноважень, форм та методів роботи польської державної поліції у міжвоєнний період, приходимо до висновку, що така не гарантувала законність та правопорядок в суспільстві, оскільки не була призначена для захисту життя, здоров'я, прав і свобод своїх громадян, а функціонувала у тих формах і межах, які необхідні були для підтримання державно-правового режиму Республіки Польщі у досліджуваний період;

- виокремлено основні проблеми, з якими польська поліція стикалась при виконанні своїх обов'язків – покладення на неї непритаманних правоохоронним органам функцій, слабе матеріально-технічне, кадрове та фінансове забезпечення;

- виявлено, що дізнання польською державною поліцією у міжвоєнний період велося з грубим порушенням конституції Республіки Польща та чинного законодавства, зокрема застосовувалась масова фальсифікація доказів та отримання зізнань від обвинувачених за допомогою побиття, катувань і тортур, особливо коли йшлося про злочини, вчинені національними меншинами.

- удосконалено:

- історико-правові знання про те, що після остаточного захоплення західноукраїнських земель Республікою Польща на підставі рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. остання нехтуючи нормами міжнародного права проводила на окупованих територіях політику насильницької асиміляції шляхом придушення політичного, громадського, економічного, культурного та релігійного життя українців;

- тезу про те, що правове регулювання діяльності польської державної поліції у кримінальному процесі до прийняття польського кримінально-процесуального кодексу 1928 р. (надалі – КПК 1928 р.) у Східній Галичині здійснювалось кримінально-процесуальним кодексом Австрії 1873 р., а на Західній Волині – Судовими статутами Російської імперії 1864 р.

набули подальшого розвитку:

- наукові знання про основну мету діяльності польської державної поліції на західноукраїнських землях, яка була правоохоронним органом із військовою моделлю організації служби та виконувала завдання, у першу чергу, політичного характеру;

- наукові погляди про те, що КПК 1928 р., надавши поліції численні повноваження під час розслідування кримінальних справ та право підтримки державного обвинувачення у гродських судах, фактично поклав на неї функції прокуратури у кримінальному процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у процесі реформування сучасної системи правоохоронних органів України; науково-дослідній діяльності; при

підготовці навчально-методичних праць та у викладанні курсів “Історія держави і права України”, “Історія держави і права зарубіжних країн”, “Судові та правоохоронні органи”, “Кримінально-процесуальне право України ” та ін.

Апробація результатів дослідження: Результати дослідження організації та діяльності поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939 рр.) були оприлюднені на наступних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір (VII Прибузькі читання)» (м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 26 січня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення» (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності» (м. Харків, 9–10 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 06–07 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпропетровськ, 2–3 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 6–7 листопада 2015 р.); XXIII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.).

Публікації. Положення дисертації відображено в шести наукових статтях, з яких п'ять публікацій у виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук в Україні та одній статті у зарубіжному періодичному

науковому виданні, а також дев'яти тезах доповідей науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та тридцяти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, із них основного тексту 193 сторінки. Список використаних джерел містить 324 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються об'єкт, предмет і методи дослідження, формулюються його мета та завдання, розкриваються наукова новизна, теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи, надаються відомості про апробацію результатів дослідження.

Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Історіографія дослідження» наведено огляд літератури за темою дисертації на основі проблемно-хронологічного підходу, окреслено основні напрями та етапи розвитку наукової думки з теми дослідження, визначено питання, що залишилися невирішеними, охарактеризовано закономірності розвитку досліджень з генези та функціонування польської поліції на західноукраїнських землях.

Під час розв'язання науково-дослідних завдань дисертації детально вивчено та проаналізовано праці польських та українських науковців, польських правоохоронців, суддів, польських та українських адвокатів міжвоєнного періоду, зокрема К. Ангермана, С. Гласера, А. Гріма, Є. Давидяка, В. Кавки, Е. Кжимуського, М. Лозинського, В. Людвіковського, М. Мацковяка, Я. Месевича, Ч. Мончинського, Л. Пайпера, О. Пегаса, В. Сас-Гошовського, Ф. Славоя-Складовського, В. Старосольського, Р. Хауснера.

До аналізу проблем, пов'язаних з темою роботи, у радянський період звертались українські та польські вчені, а також українські науковці діаспори, зокрема І. Богодіст, І. Васюта, В. Дашківіч, А. Деруга, В. Калинович, З. Книш, В. Кульчицький, Я. Кутько, П. Мірчук, Л. Подгородецький, Ф. Прусак, Ю. Сливка, Г. Яблонський.

З-поміж сучасних наукових праць, в яких розглянуто деякі аспекти організації та діяльності поліції у Республіці Польща (1921-1939рр.), на увагу заслуговують дослідження українських та польських правників та істориків А. Бая, Ю. Бардаха, Г. Вініцького, Л. Зашкільняка, М. Кобилецького, О. Красівського, Л. Крикуна, М. Кугутяка, О. Липитчук, Р. Литвинського, І. Лісної, Б. Маціор-Майки, А. Місюка, В. Місько, К. Нітковського, О. Паславської, Т. Пащука, А. Пеплонського, Л. Присташ, М. Посівнича, О. Разиграєва, В. Скакуна, Б. Тищика, Б. Шпенглера.

Ретельне вивчення історіографії засвідчує, що в сучасній історико-правовій науці досі відсутнє комплексне наукове дослідження з цієї проблеми.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» охарактеризовано джерела, в тому числі опубліковані і неопубліковані архівні документи, які відображають окремі аспекти діяльності польської поліції у міжвоєнний період у Галичині та на Волині.

Основою джерельної бази є Конституції Польської Республіки 1921 р. і 1935 р., закони та підзаконні нормативно-правові акти дослідженого періоду з різним ступенем юридичної сили. Зокрема, закон «Про державну поліцію» від 24 липня 1919 р., розпорядження «Про державну поліцію» від 6 березня 1928 р., кримінально-процесуальний кодекс Австрії 1873 р., Судові статuti Російської імперії 1864 р., кримінально-процесуальний кодекс Республіки Польща 1928 р.

На сьогодні у складі Національного архівного фонду України перебуває велика кількість матеріалів, які з різних сторін висвітлюють роль польських правоохоронних органів в суспільно-політичному житті регіону

міжвоєнного періоду. Зокрема, в праці використані низка неопублікованих документів Центрального державного історичного архіву України у місті Львові «Перемишльський комісаріат державної поліції» (ф.601), «Команда державної поліції Малопольщі» (ф.795) та ін., Державного архіву Львівської області «Львівське воєводське командування поліції» (ф.121), «Львівське повітове управління поліції» (ф.108) та ін., Державного архіву Волинської області «Волинська воєводська команда державної поліції» (ф.1) та ін., Державного архіву Рівненської області «Рівненське повітове управління поліції» (ф.30) та ін. У результаті застосування адекватних предмету дисертаційного дослідження методів аналізу архівних джерел автором введено до наукового обігу велика кількість документів, які характеризують діяльність польської поліції на західноукраїнських землях.

Цінним джерелом отримання інформації стала періодика 1920–1930-х рр. Її специфічною рисою є комплексний, синтетичний характер різної за формою інформації, що стосується теми дослідження.

Опублікований статистичний матеріал допоміг краще зрозуміти якісні та кількісні показники нашої проблематики. Збірники, видані українськими вченими в еміграції у міжвоєнний період яскраво ілюструють політичну заангажованість, яка призвела до зловживань та грубого порушення закону польською поліцією у взаєминах з українським народом.

У підрозділі 1.3 «Методологія наукового дослідження» детально розглянуто філософські, загальнонаукові і спеціально-наукові методи, принципи наукового пізнання та дослідницькі підходи, які застосовувалися на емпіричному, теоретичному і практичному рівнях. Зокрема, дисертаційне дослідження базується на принципах: історизму, системності, функціональності, об'єктивності, всебічності дослідження, плюралізму. Методи дослідження визначено з урахуванням його мети та завдань, змісту об'єкта і предмета. В основу дисертаційної роботи покладено діалектичний метод, за допомогою якого виявлялися закономірності, динаміка, особливості становлення та подальшої діяльності польської поліції на західноукраїнських

землях (1921–1939 рр.).

З-поміж загальнонаукових методів в дослідженні застосовано історичний, системний, соціологічний, статистичний, герменевтичний. Серед спеціально-наукових методів дослідження використовувалися порівняльно-правовий, історико-правовий, герменевтико-правовий, соціологічно-правовий метод. З-поміж них бачиться головним історико-правовий метод, оскільки його застосування відбувалось на кожному етапі дослідження, зокрема, розкрито соціально-політичні й правові передумови утворення польської державної поліції на західноукраїнських землях та її діяльності. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу функцій і повноважень поліції на різних етапах її діяльності. Соціологічно-правовий метод застосовано для аналізу способів та методів, за допомогою яких польська поліція виконувала свої функції на території західноукраїнських земель. Герменевтико-правовий метод дав змогу тлумачити зміст нормативно-правових актів, які регулювали діяльність польської державної поліції, судових рішень у кримінальних справах, архівних та опублікованих документів.

Розділ 2 «Правове становище західноукраїнських земель у складі Республіки Польща та передумови реформування поліційних структур» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Захоплення західноукраїнських земель та їх включення до складу Республіки Польща» охарактеризовано процес окупації Польщею Галичини та Волині та їхньої безправної інкорпорації в склад II Речі Посполитої. Зокрема, встановлено, що першим міжнародним договором, що визнав входження Східної Галичини та Волині в склад II Речі Посполитої був Ризький мирний договір, який підписаний 18 березня 1921 р. Процес включення західноукраїнських земель в склад Республіки Польщі завершився рішенням Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р.

Після завершення польсько-української війни польська влада почала створювати підконтрольну місцеву адміністрацію та проводити уніфікацію

політичної системи західноукраїнських земель до загальнопольських зразків. Влада в Галичині почала формуватись за принципом жорсткої централізації та була сконцентрована в руках представника центрального уряду – Генерального делегата, а пізніше воєводи. Іншою важливою рисою цього періоду стало практично цілковите усунення українців з місцевої державної адміністрації. Тогочасна польська влада, нехтуючи нормами міжнародного права, розпочала провадити політику насильницької асиміляції шляхом придушення політичного, громадського, економічного, культурного та релігійного життя українців на окупованих землях. Цей факт заклав фундамент тривалого польсько-українського антагонізму міжвоєнного та воєнного періоду.

У підрозділі 2.2 «Формування перших польських поліційних структур в Галичині та Волині» з'ясовано, що після розпаду Австро-Угорщини на західноукраїнських землях почали формуватись місцеві правоохоронні органи – Сторожа безпеки ПЛК, перший відділ жандармерії «оборони Львова», цивільно-військова Сторожа безпеки, поліція Цивільного управління Волинської землі та Подільського фронту, комунальна поліція. На підставі закону «Про державну поліцію» від 24 липня 1919 р. розпочався процес уніфікації усіх поліційних формацій до єдиної загальної системи поліційних органів. Поліція відповідно до закону визначалась державною організацією, основними завданнями якої були охорона безпеки, спокою та суспільного порядку. Спеціальними наказами міністерства внутрішніх справ у склад державної поліції були включені органи охорони правопорядку залізниці та водного транспорту. Процес формування та інкорпорації правоохоронних структур на західноукраїнських землях у загальнопольську систему завершився на початку 1921 р. У зв'язку з наступом Червоної армії на Волинь, процес створення там польської державної поліції завершився 01.02.1921 р офіційним заснуванням XIII Волинського округу.

Розділ 3. «Структура, функції та повноваження польської поліції на західноукраїнських землях в 1921-1939 рр.» складається з трьох підрозділів

У підрозділі 3.1 *«Нормативно-правове регулювання діяльності польської поліції в Галичині та Волині у міжвоєнний період»* зазначено, що побудова нової польської держави вимагала прийняття уніфікованого законодавства у сфері охорони громадського порядку. Цю проблему частково було вирішено з прийняттям закону «Про державну поліцію» від 24 липня 1919р. Попри свої позитивні моменти, зазначений закон заклав певні суперечності у діяльності поліції та залишив неврегульованими деякі аспекти у її діяльності. У зв'язку з чим, 6 березня 1928 р. було прийнято розпорядження «Про державну поліцію» з юридичною силою закону. Зазначене розпорядження сприяло мілітаризації правоохоронних органів, оскільки покладало на них нові обов'язки в галузі оборони держави і співпраці з військовими. Новим у законі було те, що структурні підрозділи поліції були зобов'язані надавати звіти адміністративним органам щодо своєї діяльності, поліцію виведено із підпорядкування органів місцевого самоврядування, а непритаманні поліції функції були передані іншим органам влади. Розпорядження «Про державну поліцію» окреслило ієрархічну структуру поліцейського апарату та передбачило належний соціальний захист працівників поліції. У міжвоєнний період, поведінку працівників поліції на роботі та поза нею регламентувала Тимчасова інструкція для державної поліції, яка не була нормативним актом, а виконувала роль етичного кодексу поведінки. Крім цього, правове регулювання діяльності поліції здійснювалось також розпорядженнями, наказами, інструкціями вищих органів влади. На місцевому рівні нормативно-правову базу становили накази окружного коменданта поліції, відповідні розпорядження воєводи, старости.

У підрозділі 3.2 *«Структурні підрозділи польської поліції та їх повноваження на західноукраїнських землях у міжвоєнний період»*

встановлено, що територіальна організація державної поліції у міжвоєнний період відповідала адміністративному поділу країни на воєводства, повіти та гміни та складалась з окружного (з 1924 р. воєводського) командування поліції; повітового командування; комісаріатів, які розташовувались у великих містах або в кварталах великих міст; дільниць у гмінах. Крім цього, в залежності від виконуваних функцій та покладених на поліційні органи завдань, вона поділялась на загальну, кримінальну та політичну. Загальна поліція займалась охороною громадського спокою та безпеки на визначеній території. Завдання кримінальної (слідчої) поліції – запобігання та розкриття злочинів у межах повноважень, визначених кримінально-процесуальним законодавством. При кожному окружному управлінні функціонували слідчі відділи, у великих містах та більших повітах створювались слідчі експозитури, у прикордонних повітах, місцевостях з фабричними підприємствами та на територіях, де панував бандитизм створювались слідчі агентури. Політична поліція діяла протягом 1919–1926 рр., її діяльність була спрямована на боротьбу з усіма проявами суспільно-політичного та національного життя, які могли б становити загрозу цілісності та устрою Речі Посполитої. У зв'язку з неефективним здійсненням діяльності політична поліція неодноразово була реорганізованою, зокрема з відділу IV-Д з його територіальними органами на Інформаційну службу і в подальшому на політичну поліцію. При кожній окружній команді були сформовані відділи політичної поліції, такі могли бути зорганізованими у повітах, де були значні осередки суспільно-політичного життя чи в більших промислових центрах. У зв'язку з тим, що цей підрозділ не займався належним чином розвідувальною діяльністю та не запобігав проявам антидержавної діяльності він був ліквідований, з переданням функцій загальній та кримінальній поліції.

У підрозділі 3.3 «Особливості діяльності органів поліції Республіки Польща в Галичині та Волині» встановлено, що у досліджуваний період польська влада активно використовувала у боротьбі з українським національним та комуністичним рухами державну поліцію. Остання часто

порушувала польське та міжнародне право задля досягнення своїх цілей у цьому напрямку. Поліція проводила масові арешти, влаштовувала провокації та каральні акції, забороняла діяльність лівих та українських легальних та нелегальних організацій, політичних партій, закривала періодичні видання та перешкоджала поширенню їхнього впливу серед громадськості західноукраїнських земель. Основним джерелом інформації для державної поліції про український національний та комуністичний рухи були таємні інформатори.

У розділі 4. «Функції та повноваження поліції за кримінально-процесуальним законодавством Польщі» зазначено, що на західноукраїнських землях протягом першої половини 1920 рр. повноваження польської державної поліції у кримінальному процесі визначались положеннями кримінально-процесуального кодексу Австрії 1873 р., а на Волині і Поліссі – Судовими статутами (статутом кримінального судочинства) Російської імперії 1864 р. та законами перехідного періоду Речі Посполитої. Відповідно до австрійського законодавства діяльність поліції була зосереджена на стадії дізнання: фіксація слідів злочину, допит підозрюваних та свідків. Остання постійно перебувала під контролем прокуратури і суду, мала чітко дотримуватись усіх процедурних моментів.

З метою уніфікації кримінально-процесуального законодавства усіх частин Польщі у 1928 р. прийнято кримінально-процесуальний кодекс Республіки Польща. КПК 1928 р. визначав повноваження поліції, зокрема проведення дізнання під керівництвом прокуратури, підтримання державного обвинувачення у гродських судах, переслідування злочинців, затримання, арешти, проведення обшуків без санкції суду у встановлених випадках, застосування запобіжних заходів, опіка про потерпілого. Зміни, внесені до КПК у 1932 та у 1938 рр., в першу чергу, пришвидшили кримінальний процес, розмили межі між слідством та дізнанням, розширили повноваження поліції.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота вирішує важливе і актуальне наукове й практичне завдання, суть якого полягає у дослідженні правових основ організації і діяльності поліції на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Історико-правове дослідження зазначеної проблеми дало змогу дійти низки загальних висновків.

1. У становленні та розвитку системи поліційних органів виділено два етапи. Перший етап охоплює 1918–1921 рр. Характеризується формуванням перших локальних польських поліцейських структур в Галичині і на Волині, зокрема Сторожі безпеки Польської ліквідаційної комісії, першого відділу жандармерії «оборони Львова», цивільно-військової Сторожі безпеки. Проте такі поліційні органи не змогли налагодити захист громадського порядку. З'ясовано, що процес уніфікації правоохоронних структур у Республіці Польща розпочався 9 січня 1919 р. з прийняттям декрету «Про комунальну поліцію». У дисертації приходимо до висновку, що діяльність комунальної поліції була неефективною, поліцейські займались здирництвом та сприяли кримінальним елементам. Утворення нової єдиної для всієї Польщі правоохоронної структури розпочалось з прийняттям сеймом 24 липня 1919 р. закону «Про державну поліцію» та поширення його дії на Галичину і Волинь. Створено окружні поліцейські командування у Галичині: Львівському, Тернопільському, Станіславському та Краківському воєводствах. У склад державної поліції включені органи охорони правопорядку на залізниці і водному транспорті. Цей період завершується початком 1921 р., офіційним заснуванням XIII Волинського округу поліції та остаточною інкорпорацією поліції західноукраїнських земель у загальнопольську систему.

Другий етап охоплює 1921–1939 рр. Характеризується змінами в структурній організації поліції, ліквідацією окремих структурних підрозділів, прийняттям численних нормативно-правових актів з питань організації та діяльності польської державної поліції та фактичним перетворенням поліції з

органу охорони правопорядку на каральний орган державної влади проти будь яких опонентів влади.

2. Аналіз законодавства, архівних та інших документальних матеріалів дає підстави стверджувати, що законодавча база діяльності поліції перебувала у прямій залежності від політичної ситуації в II Речі Посполитій. На початку 1920-х років, в період відносної демократичності правлячого режиму, польський парламент мав значний вплив на діяльність поліції. Така ситуація зазнала змін після конституційного перевороту 1926 р., правоохоронні органи почали відігравати вирішальну роль в державному управлінні, як головний інструмент утримання влади. Результатом цього стало значне розширення компетенції поліції.

З'ясовано, що розбудова польської поліції на основі власних нормативно-правових актів розпочалась з прийняттям закону «Про державну поліцію» від 24 липня 1919 року. З метою посилення контролю над суспільством та усунення суперечливих положень закону «Про державну поліцію» від 24 липня 1919 р прийнято розпорядження «Про державну поліцію» від 6 березня 1928 р., з юридичною силою закону. Встановлено, що зазначене розпорядження сприяло мілітаризації правоохоронних органів. З метою заповнення прогалин у правовому регулюванні діяльності польської поліції прийнято ряд розпоряджень, інструкцій та наказів вищих органів влади.

3. З'ясовано, що органи поліції були інтегровані до ланки виконавчої влади, підпорядковувались міністерству внутрішніх справ, виконавчій владі на місцях – воєводі, старості відповідно до територіальної організації Республіки Польща. Стосовно виконання повноважень в кримінальному процесі польська державна поліція виконувала вказівки суддів, прокурорів. Розпорядженням «Про державну поліцію» від 6 березня 1928 р. органи поліції виведені з підпорядкування органів місцевого самоврядування, останні могли звертатись до поліції лише за посередництвом органів державної адміністрації.

4. Встановлено, що при формуванні польської поліції на західноукраїнських землях існувала дискримінація українського населення. Дослідження свідчить, що на Волині та Східній Галичині формування кадрів польської державної поліції майже повністю відбувалось з осіб польської національності, а керівництво місцевих органів поліції складалось виключно з поляків.

5. За результатами дослідження проведено класифікацію польської державної поліції за напрямками діяльності та виконуваними функціями на загальну, кримінальну та політичну (таємну). Загальна поліція займалась охороною громадського спокою та безпеки. Кримінальна – запобіганням та розкриттям злочинів у межах повноважень, визначених кримінально-процесуальним законодавством. Політична (таємна) поліція займалась боротьбою з комуністичним, українським національно-визвольним, сіоністським та іншими рухами. Після ліквідації у 1926 р. цього підрозділу поліції її повноваження перебравли на себе загальна та кримінальна поліція.

З'ясовано, що територіальна організація поліції відповідала адміністративно-територіальному поділу держави та складалась з окружного (пізніше воєводського) командування поліції; повітового командування; комісаріатів (розташовувались у великих містах або в кварталах великих міст); дільниць (розташовувались на території гмін).

6. Встановлено, що основними функціями та завданнями польської державної поліції було підтримання безпеки, спокою і громадського порядку, допомога суду і прокуратурі. На підставі аналізу змісту повноважень, форм та методів роботи польської державної поліції у міжвоєнний період з'ясовано, що вона не гарантувала законність та правопорядок в державі оскільки функціонувала у тих формах і межах, які необхідні були для підтримання антидемократичного державно-правового режиму Республіки Польща. Переслідування та нагляд за представниками політичних партій та національних організацій відволікали обмежені людські та матеріальні ресурси польських правоохоронних органів, що негативно впливало на

ефективність роботи польської поліції по охороні правопорядку та боротьбі зі злочинністю.

7. Виявлено, що правовий статус працівників поліції визначався значним колом прав та обов'язків, а також певним соціальним захистом. Права та обов'язки визначались нормативно-правовими актами, серед яких особливе місце займала Тимчасова інструкція для державної поліції від 3 липня 1920 р. Працівники поліції брали активну участь у кримінальному процесі, що зумовлювало їх процесуальний статус. Аналіз правового становища працівників поліції свідчить, що хоча законодавством Республіки Польща встановлені численні права та гарантії їх діяльності, зокрема право на оплачувані відпустки, право на безвідсоткові кредити, право на пожиттєві премії та одноразові виплати у випадку отримання каліцтва, право дітей-сиріт поліцейських на першочерговий вступ до вищих навчальних закладів та інші, на практиці поліцейські стикались з серйозними проблемами, пов'язаними з матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням, спричиненими економічною кризою в країні, що звичайно істотно знижувало ефективність їх роботи, призводило до браку професійних кадрів та корупції з боку працівників поліції.

8. Аналіз архівних та інших документальних матеріалів дає підстави стверджувати, що протягом міжвоєнного періоду польська влада активно використовувала політичну (таємну) поліцію у боротьбі з українським національним та комуністичним рухами. Остання, як встановлено у дисертації, часто порушувала польське та міжнародне право задля досягнення своїх цілей у цьому напрямку. До найбільш ефективних методів збору інформації правоохоронцями належало таємне стеження та впровадження в середовище українських організацій таємних інформаторів. При розслідуванні злочинів, вчинених національними меншинами, застосовувались масові фальсифікації доказів, підкупи, а зізнання отримувались від обвинувачених за допомогою побиття, катувань і тортур.

Найбільш брутальним способом боротьби з українським національно-визвольним рухом стала участь польської поліції у проведенні «пацифікації» (умиротворення) українського населення. Українців, які чинили найменший спротив чи були просто національно свідомими, без слідства та рішення суду, на підставі постанови відділення поліції відправляли в табори інтернованих, крім цього, з метою ізоляції та перевиховання небезпечних політичних в'язнів існувала монастир-тюрма Святий Хрест, а у містечку Береза-Картузька у 1934 р. створено концтабір.

9. Відзначено позитивний досвід правового регулювання кримінально-процесуальних відносин кримінально-процесуальним кодексом Австрії 1873 р. Оскільки, Австро-Угорщина була правовою державою, поліція перебувала під жорстким контролем прокуратури та судової влади. Останнім відводилась керівна роль в кримінальному процесі, поліція виконувала лише допоміжні другорядні функції.

Прийнятий у 1928 році польський КПК лише декларував верховенство права. У зв'язку з прийняттям міністерських інструкцій та наказів, а також новелізацій кодексу у 1932 р. та 1938 р. повноваження поліції були значно розширені, вона фактично перебрала на себе ряд функцій прокуратури та на рівні з нею виконувала повноваження під час дізнання.

10. Аналіз функціонування польської державної поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939 рр.) свідчить про існування не лише негативного, а й певного позитивного досвіду, врахування якого є важливим в умовах реформування правоохоронних органів України. Вартим уваги, на нашу думку, є досвід щодо професійного відбору кадрів, проходження навчання та перекваліфікації працівників поліції, порядок притягнення працівників поліції до дисциплінарної відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Білецька О.О. Правовий статус судової поліції на західноукраїнських землях в складі Республіки Польща 1921–1939 рр. / О.О. Білецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Вип. 55. – С. 39–45.
2. Білецька О.О. Організація та діяльність поліції у Польщі (X ст. – 1795 р.) / О.О. Білецька // Журна «Митна справа». – 2013. – №2. – С. 57–62.
3. Білецька О.О. Поліція у системі органів виконавчої влади II Речі Посполитої (1921–1939 рр.) / О.О. Білецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 58–63.
4. Білецька О.О. Функції поліції у кримінальному процесі Республіки Польща (1921–1939 рр.) / О.О. Білецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 60. – С. 52–58.
5. Козоріз О.О. Формування структури польської державної поліції в Східній Галичині в 1919–1921 рр. / О.О. Козоріз // Юридичний вісник. – 2014. – №6. – С. 245–250.
6. Козориз О.О. Структурные подразделения польской полиции на Западноукраинских землях (1921–1939 гг.) / О.О. Козориз // LEGEA SI VIATA Revista stiintifico-practica. – 2015 – №9/2 (285). – С. 38–41.
7. Білецька О.О. Основні функції судової поліції на західноукраїнських землях в складі Республіки Польща 1921–1939 рр. / Білецька О.О // Людина і закон: публічно-правовий вимір: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 р.). – Миколаїв, 2011. – С. 100–102.
8. Білецька О.О. Правове регулювання утворення поліції на західноукраїнських землях в складі Республіки Польща 1921–1939 рр. / Білецька О.О // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 26 січня 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 71–72.
9. Білецька О.О. Структура польської державної поліції в період 1921–1939 рр. / Білецька О.О. // Право та сучасне суспільство: реалії

співвідношення: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.). – Запоріжжя, 2011. – С. 8–9.

10. Білецька О.О. Матеріальне забезпечення поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921–1939) / Білецька О.О. // Роль права та закону у громадянському суспільстві Міжнародній науково-практичній конференції: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 9–11.

11. Білецька О.О. Генеза поняття поліція / Білецька О.О. // Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Харків, 09–10 листопада 2012 р.). – Харків, 2012. – С. 10–12.

12. Козоріз О.О. Створення та реорганізація політичної поліції на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.) / Козоріз О.О. // Людина і закон: публічно-правовий вимір: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Дніпропетровськ, 2–3 жовтня 2015 р.). – Дніпропетровськ, 2015. – С. 9–12.

13. Козоріз О.О. Роль поліції у боротьбі польської влади проти комуністичного руху в Галичині (1921–1939 рр.) / Козоріз О.О. // Юридична наука України: Історія, сучасність, майбутнє: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6–7 листопада 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 8–10.

14. Козоріз О.О. Особливості функціонування польської державної поліції на Волині 1920–1939 рр. / Козоріз О.О. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.). – Львів, 2017. – С. 79–81.

АНОТАЦІЯ

Козоріз О.О. Організація та діяльність поліції на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща (1921-1939). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. Львів, 2018

У дисертації на підставі аналізу нормативно-правових актів, чинних на західноукраїнських землях у досліджуваний період, наукової літератури, архівних документів та інших писемних джерел комплексно досліджено правові основи організації та діяльності польської державної поліції.

З'ясовано політико-правові передумови виникнення, становлення та розвитку поліцейних органів на західноукраїнських землях у складі Республіки Польща, окреслено головні періоди їх розвитку. Визначено місце і роль поліцейних органів в системі органів державної влади Республіки Польща, проаналізовано нормативно-правову базу їх діяльності. Проведено класифікацію поліцейних органів, відображено зміни в її структурній організації, з'ясовано повноваження поліції, які у дисертації конкретизовані за напрямками діяльності. Визначена роль політичної (таємної) поліції у боротьбі з національно-визвольним та комуністичним рухами на західноукраїнських землях. Визначено повноваження поліції у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів відповідно до кримінально-процесуального законодавства Республіки Польща.

Ключові слова: польська поліція, політична поліція, кримінальна поліція, слідчі дії, нормативно-правові акти, дізнання, кримінально-процесуальний кодекс.

ANNOTATION

Kozoriz O.O. Organization and the activities of the police on the Western Ukrainian lands as a part of the Republic of Poland (1921–1939). – Manuscript.

Dissertation for Candidate of Law Degree in speciality 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Doctrines – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2018.

In the dissertation, legal foundations of the organization and activities of the Polish state police are comprehensively researched on the basis of the legal and regulatory acts, scientific literature and other written sources analysis.

Politico–legal preconditions of emergence, for mation and development of the police bodies on the Western Ukrainian lands as a part of the Republic of Poland are elucidated the main periods of their development outlined. The place and role of the police in the public authority system of the Republic of Poland are specified; legal and regulatory framework for their activities – analyzed. The police bodies have been classified, changes in their structural organization revealed as well as police powers ascertained taking into consideration their activities directions. The role of the secret police force in the struggle against national liberation and communist movements on the Western Ukrainian lands is determined. The police powers in detecting, disclosing and investigating crimes under the criminal procedural laws of the Republic of Poland are singled out.

Key words: Polish police, political police, criminal police, investigative actions, legal and regulatory acts, inquiry, Code of Criminal Procedure.

АННОТАЦИЯ

Козориз О.О. Организация и деятельность полиции на западноукраинских землях в составе Республики Польша (1921-1939). - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

В диссертации на основании анализа нормативно-правовых актов, действующих в Республике Польша в исследуемый период, научной литературы, архивных документов и других письменных источников комплексно исследованы правовые основы организации и деятельности польской государственной полиции.

Установлено политико-правовые предпосылки возникновения, становления и развития полицейских органов на западноукраинских землях в составе Республики Польша. Законодательное закрепление своей деятельности полиция получила в законе «О государственной полиции» от 24 июля 1919 и других нормативно-правовых актах. Установлено, что развитие полицейской системы Республики Польша проходило в два этапа, каждый из которых характеризуется своими закономерностями и особенностями. Проведена классификация полицейских органов по территориальной организации и направлениями деятельности, отражены изменения в структурной организации польской государственной полиции в течение всего периода ее существования. Прослежено изменения в государственно-политическом устройстве Республики Польша в указанный период, их влияние на функционирование полицейских органов. Установлено, что полицейские органы Республики Польша в межвоенный период были интегрированы в органы исполнительной власти, кроме этого выполняли отдельные указания судей, прокуроров и органов местного самоуправления. С целью выполнения функций, возложенных на польскую государственную полицию, таковая была наделена соответствующими полномочиями, которые в диссертации конкретизированы по направлениям деятельности. Выявлены основные проблемы, с которыми польская полиция сталкивалась при исполнении своих обязанностей. Раскрыто правовой статус работников польской государственной полиции, социальные гарантии их деятельности, порядок привлечения к дисциплинарной ответственности, обучения и переквалификации должностных лиц полиции. Определены полномочия полицейских органов в выявлении, раскрытии и расследовании преступлений

по уголовно-процессуальному кодексу Австрии 1873. и польским уголовно-процессуальным кодексом 1928г., выявлены различия в правовом регулировании уголовно-процессуальных отношений обеими кодексами. Проанализирована роль политической (тайной) полиции в проведении репрессивной политики польских властей на западноукраинских землях. Раскрыты формы и методы работы, которые полиция применяла в борьбе с украинским национально-освободительным и коммунистическим движениями на западноукраинских землях в исследуемый период.

Ключевые слова: польская полиция, политическая полиция, криминальная полиция, следственные действия, нормативно-правовые акты, приказы, уголовно-процессуальный кодекс.